Yol ve Sırat: I-Ching ve Kur'an'daki Kozmolojik, Etik ve Mistik Söylemlerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

Senkronisite karşısında İlahi Takdir

Yazar: Dr. Mustafa Kizililsoley
Tarih: Temmuz 2025
https://orcid.org/0009-0009-8936-1331

Giriş

Karşılaştırma Sorunsalı

Bu tezin merkezinde, insanlık tarihinin en etkili metinlerinden ikisini, Çin'in *I-Ching* (Değişimler Kitabı) ve İslam'ın kutsal kitabı *Kur'an*'ı karşılaştırmanın temel zorluğu ve gerekliliği yatmaktadır. İlk bakışta, bu iki metin, kökenleri, yapıları ve amaçları bakımından birbirine indirgenemez derecede farklı görünmektedir. *I-Ching*, antik bir kehanet sistemi olarak ortaya çıkmış, zamanla felsefi bir klasiğe dönüşmüş, katmanlı ve evrimsel bir belgedir.[1] Buna karşılık *Kur'an*, belirli bir tarihsel bağlamda, tek bir ilahi kaynaktan geldiği kabul edilen, doğrudan ve sözlü bir vahiy (*Vahy*) metnidir.[4] Bu çalışma, bu temel farklılıklara rağmen, bir karşılaştırmanın sadece mümkün olmakla kalmayıp, insanlığın evrendeki yerini anlama arayışının arketipik yollarını aydınlatmak için zorunlu olduğunu savunmaktadır. Tez, bu metinlerden birinin bilgeliği *kozmik düzenin gözlemlenmesi* yoluyla arayan bir arayışı, diğerinin ise bilgeliği *ilahi hitabın alınması* yoluyla kabul eden bir teslimiyeti temsil ettiğini öne sürmektedir. Bu iki yaklaşım, yüzeydeki farklılıklarının ötesinde, varoluşun temel sorularına verdikleri yanıtlarda şaşırtıcı yapısal ve felsefi paralellikler sergilemektedir.

Tarihsel Bağlamsallaştırma

Her metin, kendi tarihsel ve kültürel matrisinin bir ürünüdür ve bu bağlamı anlamak, metinlerin derin yapısını çözmek için elzemdir.
I-Ching'in Dünyası: *I-Ching*'in kökenleri, Çin'in Zhou Hanedanlığı (yaklaşık MÖ 1046-256) dönemine dayanmaktadır.[6] Bu dönem, Shang Hanedanlığı'nın kehanet için kullandığı kaplumbağa kabukları ve öküz kemiklerinden,

Zhou Yi (Zhou'nun Değişimleri) olarak bilinen daha sistematik bir kehanet metnine geçişe tanıklık etmiştir.[8] Metnin bugünkü formunu alması ve felsefi bir derinlik kazanması, daha sonraki dönemlerde, özellikle Konfüçyüs'e atfedilen "On Kanat" (*Shiyi*) adlı yorumların eklenmesiyle olmuştur.[1] Bu eklemeler, *I-Ching*'i bir kehanet kılavuzundan, evrenin işleyişini, ahlakı ve insan doğasını açıklayan bir felsefe klasiğine dönüştürmüştür. Bu tarihsel evrim, metnin katmanlı, organik ve insan yorumuna açık doğasını vurgular.

Kur'an'ın Dünyası: *Kur'an*, 7. yüzyıl Arabistan'ının sosyo-politik ve dini atmosferinde vahyedilmiştir. Bu dönemde Arap Yarımadası, büyük imparatorlukların (Bizans ve Sasani) kavşağında yer alan, kabile sistemine dayalı, parçalı bir toplumsal yapıya sahipti.[9] Paganizm, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı inançların bir arada bulunduğu bu coğrafyada, *Kur'an*'ın mesajı, radikal bir monoteizm (*Tevhid*) ve mevcut toplumsal adaletsizliklere yönelik ahlaki bir çağrı olarak ortaya çıkmıştır. *I-Ching*'in aksine, *Kur'an*'ın metni, yirmi üç yıllık bir peygamberlik süreci boyunca tamamlanmış, tek bir ilahi kaynak tarafından indirildiğine inanılan, bütünlüklü ve kapalı bir yapıya sahiptir.

Metodoloji ve Kaynaklar

Bu çalışma, tematik, kavramsal ve sembolik analizi birleştiren karşılaştırmalı bir metodoloji benimsemektedir. Amaç, yüzeysel benzerliklerin ötesine geçerek, iki metnin altında yatan düşünce yapılarını, dünya görüşlerini ve insanlık durumuna yaklaşımlarını ortaya çıkarmaktır. Analiz, metinlerin orijinal dillerindeki nüansları ve yorum geleneklerindeki zenginliği yansıtmayı hedefleyen, özenle seçilmiş çeviri ve tefsirlere dayanmaktadır. *I-Ching* için Richard Wilhelm, James Legge ve Thomas Cleary'nin temel çevirileri kullanılacaktır.[11] Bu çeviriler, metnin hem felsefi derinliğini (Wilhelm) hem de daha literal anlamlarını (Legge) yakalamada kritik öneme sahiptir.

Kur'an **için ise Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Arthur J. Arberry, Muhammed Esed, Gazi Özdemir ve Ahmed Hulusi'nin mealleri ve tefsirleri esas alınacaktır.**[14] Bu seçki, geleneksel (Elmalılı), edebi (Arberry), rasyonalist (Esed), modernist (Özdemir) ve mistik/işari (Hulusi) gibi farklı yorum geleneklerini temsil ederek, *Kur'an*'ın anlam katmanlarının zenginliğini yansıtmayı amaçlamaktadır.

Tez Beyanı

Sırasıyla kişisel olmayan bir kehanet metni ve kişisel bir vahiy olarak ortaya çıkmalarına rağmen, *I-Ching* ve *Kur'an*, etiği temellendirmek için kozmolojiyi kullanmalarında derin yapısal paralellikler sergilemektedir. Ancak, Nihai Varlık'ın doğası (kişisel olmayan bir Süreç'e karşı kişisel bir Tanrı) konusundaki temel ayrılıkları, iki farklı insan mükemmelliği modeli yaratır: biri kozmik akışla *uyumlu hizalanmaya*, diğeri ise ilahi emre *iradeli teslimiyete* dayalıdır. Bu tez, bu temel ikiliği kozmoloji, etik, kader ve sembolizm eksenlerinde inceleyerek, insanlığın anlam arayışının iki büyük geleneği arasındaki diyalog için yeni bir zemin sunmayı hedeflemektedir.

Bölüm I: Gerçekliğin Dokusu: Karşılaştırmalı Kozmoloji ve Metafizik

Bu bölüm, *I-Ching* ve *Kur'an*'ın evreni nasıl tasavvur ettiğini, gerçekliğin temel ilkelerini nasıl tanımladığını ve Nihai Varlık'ın doğasını nasıl açıkladığını karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu iki metnin kozmolojik ve metafizik çerçeveleri, onların etik ve mistik sistemlerinin temelini oluşturur. Bir yanda organik, süreç odaklı bir evren, diğer yanda ise iradeli, yaratılmış bir evren bulunmaktadır.

Bölüm 1: Süreç Evreni Karşısında Yaratılış Evreni

I-Ching ve *Kur'an*'ın evren anlayışları arasındaki en temel fark, evrenin varoluş nedeninde ve işleyiş mekanizmasında yatmaktadır. *I-Ching*, evreni kendiliğinden işleyen, dinamik bir süreç olarak sunarken, *Kur'an* evreni bilinçli bir iradenin ürünü olan bir yaratılış olarak tanımlar.

I-Ching'in Kozmosu: Büyük Akış (Tao)

I-Ching'in kozmolojisi, sürekli ve dinamik bir değişim sistemi üzerine kuruludur. Bu evren, bir başlangıç ve sonu olan lineer bir zaman anlayışından ziyade, döngüsel ve ritmik bir akış içindedir.

Tao, Tanımlanamayan Yol Olarak: I-Ching'in felsefi temelinde yer alan *Tao*, bir yaratıcı-tanrı değil, evrenin altında yatan ilkedir; tüm varlıkların doğal, kendiliğinden ve uyumlu akışıdır.[18]

Tao, "Doğanın Yolu" olarak, değişim yasaları aracılığıyla işler. O, James Legge'in çevirdiği *Tao Te Ching*'de belirtildiği gibi, "bir kabın boşluğu gibidir"; her şeyi kapsar ama kendisi bir "şey" değildir.[20] Bu, onun kişisel olmayan, süreç odaklı doğasını vurgular. O, ibadet edilecek bir varlık değil, uyum sağlanacak bir süreçtir.

Yin ve Yang: Değişimin Motoru: Bu kozmik süreç, iki tamamlayıcı ve birbiriyle etkileşim halinde olan güç tarafından yönetilir: *Yin* (alıcı, karanlık, dişil, pasif) ve *Yang* (yaratıcı, aydınlık, eril, aktif).[8] Bu güçler, iyi ve kötü gibi ahlaki bir karşıtlık değil, evrenin işleyişi için gerekli olan temel kutuplardır. Tüm fenomenler, 64 heksagramın kendisi de dahil olmak üzere, bu iki gücün dinamik dengesinin bir tezahürüdür.[23] Bir heksagramdaki kesik (Yin) ve düz (Yang) çizgilerin kombinasyonu, belirli bir andaki kozmik güçlerin durumunu sembolize eder.

"On Kanat" ve Kozmolojik Detaylandırma: I-Ching'in temel kehanet metnine sonradan eklenen "On Kanat" yorumları, metni felsefi bir kozmolojiye dönüştürmüştür. Özellikle *Dazhuan* (Büyük Yorum) olarak bilinen kanat, *I-Ching*'i evrenin bir mikrokozmosu olarak tanımlar ve değişimin süreçlerini sembolik bir dille açıklar.[1] Bu yoruma göre, sekiz trigram, "ezeli birlikten" (Taiji veya Yüce Nihai) üç aşamalı bir çatallanma yoluyla ortaya çıkar: Birlik, Yin ve Yang ikiliğini doğurur; bu ikilik, Dört İmge'yi (Büyük Yang, Küçük Yang, Büyük Yin, Küçük Yin) ve onlar da sekiz trigramı meydana getirir.[1] Bu süreç, bir iradenin emriyle değil, organik ve kendiliğinden gelişen bir şekilde gerçekleşir.

Kur'an'ın Kozmosu: İradeli Yaratılış (Halk)

Kur'an'ın kozmolojisi, *I-Ching*'in süreç odaklı modelinden kökten farklıdır. Evren, kendiliğinden var olan veya içsel bir dinamikle işleyen bir sistem değil, tek ve mutlak bir Yaratıcı'nın bilinçli ve iradeli bir eyleminin sonucudur.

Tevhid, Temel Olarak: İslam inancının mutlak temeli olan *Tevhid* ilkesi, Allah'ın birliğini, tekliğini ve egemenliğini ifade eder.[26] Bu ilke, evrenin tek bir kaynaktan, tek bir iradeyle var edildiği anlamına gelir. Yaratılış, "Ol!" (*Kün*) emriyle gerçekleşen anlık ve kasıtlı bir eylemdir. Bu, evrenin Allah'tan bağımsız bir varlığa sahip olmadığı, O'nun iradesine tamamen tabi olduğu anlamına gelir.

Altı "Yevm" (Dönem) İçinde Yaratılış: Kur'an, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin "altı günde" yaratıldığını belirtir.[27] Modern tefsirler, burada geçen Arapça "yevm" kelimesinin 24 saatlik bir günü değil, uzun bir zaman dilimini, bir devri veya çağı ifade ettiğini vurgular. Bu yorum, *Kur'an*'ın yaratılış anlatısını modern bilimsel evren anlayışıyla uyumlu hale getirir. Tefsirler, göklerin mi yoksa yerin mi önce yaratıldığı gibi detaylar üzerinde farklı yorumlar sunsa da [28], temel fikir, yaratılışın aşamalı ve düzenli bir süreç olduğudur, ancak bu süreç ilahi bir plan dahilinde ilerler.

İşaretler (Ayetler) Evreni: Kur'an'a göre yaratılmış dünya, sadece fiziksel bir mekan değil, aynı zamanda Yaratıcı'sına işaret eden sonsuz bir işaretler (*âyât*) bütünüdür. Gece ve gündüzün değişimi, güneşin ve ayın yörüngeleri, yağmurun yeryüzünü canlandırması gibi doğa olayları, Allah'ın gücünü, bilgisini ve merhametini gösteren deliller olarak sunulur. Doğa, okunması ve üzerinde tefekkür edilmesi gereken ilahi bir kitaptır.

Bu iki kozmolojik model arasındaki temel ayrım, *failiyet* (agency) kavramında yatmaktadır. *I-Ching*'in evreni, bir işlemcisi olmayan bir süreç, bir öznesi olmayan bir fiildir. Evrenin işleyişi, "akış", "değişim" ve "etkileşim" gibi kişisel olmayan, süreç odaklı terimlerle tanımlanır.[18]

Dazhuan'da açıklanan birlikten çatallanma süreci, emredilmiş bir eylem değil, ortaya çıkan bir özelliktir.[1] Buna karşılık,

Kur'an'ın evreni, bilinçli, iradeli ve kişisel bir Tanrı olan bir öznenin doğrudan ürünüdür. *Kur'an*, *halaka* (O yarattı), *ce'ale* (O yaptı), *sevvâ* (O şekil verdi) gibi doğrudan eylem bildiren fiiller kullanır.[29] Evrenin var olması emredilmiştir.[30] Bu temel failiyet farkı, insanın evrenle olan ilişkisinin doğasını belirler.

I-Ching'de amaç, önceden var olan ve kişisel olmayan süreci *anlamak ve onunla uyum sağlamaktır*. *Kur'an*'da ise amaç, sürecin dışında ve üstünde duran kişisel Yaratıcı'yı *tanımak ve O'na teslim olmaktır*. Bu, bir sonraki bölümde ele alınacak olan Bilge ve Mümin arasındaki karşıtlığın zeminini hazırlar.

Ahmed Hulusi'nin Kur'an'daki "yedi göğün", "yedi bilinç seviyesi" 19 olarak okunabileceği yönündeki içgörüsü, I Ching'in Gök'ün zihni/ruhu, Yer'in ise bedeni/formu 11 sembolize ettiği ezoterik kavramıyla çarpıcı bir şekilde paralellik gösterir.

Bölüm 2: Nihai Varlığın Doğası: Tian/Tao ve Allah

Evrenin nasıl işlediği sorusu, kaçınılmaz olarak evrenin ardındaki Nihai Varlık'ın veya ilkenin ne

olduğu sorusuna yol açar. *I-Ching* ve *Kur'an*, bu soruya verdikleri yanıtlarla birbirlerinden kökten ayrılırlar. *I-Ching*'in Nihai Varlığı kişisel olmayan bir ilke iken, *Kur'an*'ınki her şeye gücü yeten kişisel bir Tanrı'dır.

I-Ching'in Kişisel Olmayan Nihai Varlığı

I-Ching'in felsefi katmanlarında Nihai Varlık, iki temel kavramla ifade edilir: *Tian* (Gök) ve *Tao* (Yol). Bu kavramlar zamanla iç içe geçmiş ve birbirini etkilemiştir.

Tian (Gök): Metnin erken katmanlarında *Tian*, ahlaki bir düzeni gözeten, hükümdarlara yönetme yetkisi (*Ming*) veren yarı-kişisel bir güç olarak görünür. Richard Wilhelm'in 1. Heksagram (*Ch'ien* / Yaratıcı) için yaptığı çeviri, bu kavramın karmaşıklığını gösterir. Wilhelm, heksagramı hem "Tanrılığın güçlü, yaratıcı eylemi" hem de "evrenin yolu" olarak yorumlar.[11] Bu, *Tian*'ın hem bir iradeye sahip bir güç hem de evrensel bir yasa olarak anlaşıldığını gösterir. Ancak zamanla, özellikle Taoist felsefenin etkisiyle, *Tian*'ın bu kişisel yönü zayıflamış ve daha soyut bir ilkeye dönüşmüştür.

Tao (Yol): I-Ching'in daha sonraki felsefi yorumlarında ve özellikle Taoizm'de, nihai ilke *Tao* olarak kristalize olur. *Tao*, tüm varlıkların kaynağı ve modeli olan, kelimelerle ifade edilemez (*ineffable*), ahlak ötesi (amoral) ve kişisel olmayan bir gerçekliktir.[19] O, bir varlık değil, bir varoluş tarzıdır. James Legge'in *Tao Te Ching* çevirisinde belirtildiği gibi, *Tao* "bir kabın boşluğu gibidir" ve "gök ve yer merhametli değildir; tüm varlıklara saman köpekleri gibi davranırlar".[20] Bu, *Tao*'nun insan merkezli ahlaki kategorilerin ötesinde, tarafsız bir ilke olduğunu gösterir. Ona ibadet edilmez, onunla uyum içinde yaşanır.

Kur'an'ın Kişisel Tanrısı

Kur'an'ın Tanrı anlayışı, *I-Ching*'in kişisel olmayan nihai ilkesiyle tam bir tezat oluşturur. *Kur'an*'ın Tanrısı Allah, kişisel, irade sahibi ve evrenle sürekli bir ilişki içinde olan bir varlıktır.

Allah: Bir ve Tek Olan (Ahad, Vahid): İslam'ın temel direği olan *Tevhid* ilkesi, Allah'ın mutlak birliğini vurgular.[26] Bu sadece sayısal bir teklik değil, aynı zamanda O'nun eşsizliği, benzersizliği ve hiçbir şeyle karşılaştırılamazlığı anlamına gelir. O, her şeyin yaratıcısıdır ve yaratılmış hiçbir şeye benzemez (*tenzih*).

Esma-ül Hüsna (En Güzel İsimler): Allah, *Kur'an*'da Zatı ile değil, sıfatları ve isimleri aracılığıyla tanınır. Rahman (Çok Merhametli), Âdil (Mutlak Adaletli), Hâlık (Yaratıcı), Alîm (Her Şeyi Bilen) gibi "En Güzel İsimler" (*Esma-ül Hüsna*), O'nun hem aşkın (yaratılışın ötesinde) hem de içkin (yaratılış içinde aktif) doğasını ortaya koyar. Ahmed Hulusi gibi sufi yorumcular, bu isimleri sadece sıfatlar olarak değil, aynı zamanda evreni oluşturan ve yöneten kozmik güçler olarak yorumlayarak, isimlere ezoterik bir boyut katarlar.[31] Muhammed Esed gibi rasyonalist yorumcular ise bu isimleri, Allah'ın evrenle olan ilişkisinin rasyonel ve ahlaki yönlerini vurgulamak için kullanır.[33]

İlişki Kuran Bir Tanrı: Tao'dan farklı olarak Allah, konuşan, emreden, seven, gazap eden ve yargılayan bir Tanrı'dır. İnsan ile Allah arasındaki ilişki, bir parçanın bütünle uyum sağlaması değil, bir kulun (*'abd*) Efendisi'ne (*Rabb*) olan teslimiyet ve ibadet ilişkisidir. Bu ilişki, dua,

ibadet ve vahiy aracılığıyla sürekli olarak canlı tutulur.
Nihai Varlık'ın bu farklı doğaları, her iki sistemdeki ahlak ve etik anlayışını doğrudan belirler. *Tao*, kişisel olmayan ve ahlak ötesi bir süreç olduğu için, "iyi" ve "kötü" gibi kavramlar mutlak ilahi emirler değil, bu süreçle uyum (*shun*) veya uyumsuzluk (*ni*) durumlarının insan tarafından yorumlanmasıdır. Talihsizlik veya felaket, ahlaki bir ceza değil, *Tao*'nun akışına karşı gitmenin doğal bir sonucudur.[35] Diğer yandan, Allah kişisel ve ahlaki bir Tanrı olduğu için, iyi ve kötüyü vahiy yoluyla tanımlar. Dolayısıyla ahlak, kozmik bir uyum meselesi değil, ilahi yasaya (*Şeriat*) itaattir. Talihsizlik bir imtihan, bir günahın cezası veya doğal bir sonuç olabilir, ancak her zaman ilahi irade ve adalet çerçevesinde bir anlam taşır. Bu durum, iki farklı etik projeye yol açar: *Jūnzǐ* (Üstün İnsan), *Tao*'nun akışını *sezmek* için bilgelik arar. *Mümin* (İnanan) ise Allah'ın emrine *itaat etmek* için rehberlik arar. Birincisi bir algı ve hizalanma eylemi iken, ikincisi bir işitme ve teslimiyet eylemidir.

Aşağıdaki tablo, bu iki sistemin temel kozmolojik ve metafizik kavramlarını özetlemektedir.

Tablo 1: Karşılaştırmalı Kozmolojik ve Metafizik Kavramlar

Kavram	I-Ching	Kur'an	Temel Ayrışma
Nihai Gerçeklik	*Tao* (Yol): Kişisel olmayan, ifade edilemez, kendiliğinden işleyen süreç.	Allah: Kişisel, tek, irade sahibi, her şeye gücü yeten Tanrı.	**Failiyet:** Süreç vs. Fail.
Evrenin Doğası	Süreç: *Yin* ve *Yang*'ın dinamik etkileşimiyle sürekli değişen, organik bir bütün.	Yaratılış (*Halk*): Allah'ın "Ol!" emriyle bilinçli olarak yaratılmış, düzenlenmiş bir sistem.	**Köken:** Kendiliğinden varoluş vs. İradeli yaratılış.
Zaman Anlayışı	Döngüsel: Mevsimler, gece-gündüz gibi sonsuz bir değişim ve geri dönüş döngüsü.	Lineer: Bir başlangıcı (yaratılış) ve kesin bir sonu (kıyamet) olan doğrusal bir tarih.	**Teleoloji:** Sürekli döngü vs. Nihai amaç.
Failiyet Kaynağı	Kişisel Değil: Evrenin hareketi içseldir; bir dış iradeye bağlı değildir.	Kişisel: Evren, Allah'ın iradesi ve emriyle hareket eder ve O'na tabidir.	**Otorite:** İçsel yasa vs. Dışsal komut.
Düzenin Kaynağı	Doğal Yasa: Evrenin düzeni, *Tao*'nun doğal ve kendiliğinden işleyen yasalarından kaynaklanır.	İlahi Emir: Evrenin düzeni, Allah'ın koyduğu yasalara ve O'nun sürekli gözetimine bağlıdır.	**Yönetim:** Otonom sistem vs. Teonomik kontrol.

Bölüm 2: İnsan İdeali: Gelişim ve Teslimiyet

Kozmolojik ve metafizik temellerin ardından, bu bölüm *I-Ching* ve *Kur'an*'ın sunduğu ideal insan modellerini inceler. Her iki metin de insanın kendini aşması ve mükemmelleşmesi için bir yol haritası sunar, ancak bu yolların doğası ve hedefleri, temel aldıkları dünya görüşleri kadar farklıdır. *I-Ching*, evrensel uyumu yakalamak için kendini geliştiren "Üstün İnsan"ı (*Jūnzǐ*) idealize ederken, *Kur'an*, ilahi iradeye teslim olarak kendini gerçekleştiren "İnanan"ı (*Mümin*) ve "Mükemmel İnsan"ı (*İnsan-ı Kâmil*) merkeze alır.

Bölüm 3: Mükemmelleşmiş Bireyin Arketipi

Her iki gelenek de sıradan insanın ötesinde, ahlaki ve ruhsal olarak gelişmiş bir birey arketipi sunar. Bu arketipler, her bir sistemin nihai değerlerini ve insanın ulaşması gereken potansiyeli somutlaştırır.

I-Ching'in *Jūnzǐ* ve *Shengren*'i

I-Ching'in etik vizyonunun merkezinde *Jūnzǐ* (君子), yani "Üstün İnsan" veya "Beyefendi" figürü yer alır. Bu, doğuştan gelen bir soyluluk değil, ahlaki gelişim ve bilgelik yoluyla kazanılan bir statüdür.[37]
Jūnzǐ, evrenin sürekli değişen akışı içinde doğru ve uygun şekilde hareket etme yeteneğine sahip kişidir. O, "çok olanı azaltır ve az olanı çoğaltır," böylece dengeyi ve uyumu sağlar.[38] Onun amacı, kişisel çıkarların ötesine geçerek, eylemlerini kozmik düzenle hizalamaktır. Bu, durumlara dair derin bir sezgi ve anlayış geliştirmeyi, çatışmayı en aza indirip başarıyı en üst düzeye çıkarmayı gerektirir.[25]
Jūnzǐ'nin daha da gelişmiş ve nadir bulunan hali *Shengren* (聖人), yani "Bilge"dir. *Shengren*, *Tao* ile o kadar bütünleşmiştir ki, doğru eylem onun için doğal ve çabasız bir hale gelmiştir (*wu-wei*).[39] O artık evrenin akışını düşünerek takip etmez; kendisi o akışın bir parçası haline gelmiştir. Bu, insan potansiyelinin en üst noktasıdır; bireyin evrenle tam bir uyum içinde olduğu bir varoluş halidir.

Kur'an'ın *Mümin* ve *İnsan-ı Kâmil*'i

Kur'an'ın ideal insan modeli *Mümin*'dir (مؤمن), yani "İnanan". *Mümin*, Allah'a ve O'nun vahyine şüphesiz bir şekilde iman eden ve hayatını bu imanın gerektirdiği şekilde düzenleyen kişidir. İdeal bir *Mümin*'in özellikleri *Kur'an*'da sıkça zikredilir: alçakgönüllülük (*huşû*), sabır (*sabr*), şükür (*şükr*), adalet (*'adl*) ve Allah'a tam bir güven (*tevekkül*). *Mümin*'in mükemmelliği, kendi erdemlerini parlatmasından değil, Allah'ın emirlerine tam bir teslimiyet göstermesinden kaynaklanır.
İslam düşüncesinde, özellikle tasavvuf geleneğinde, bu idealin en zirve noktası *İnsan-ı Kâmil*

(انسان كامل), yani "Mükemmel İnsan" kavramıyla ifade edilir. *İnsan-ı Kâmil*, ilahi isimlerin ve sıfatların (*Esma-ül Hüsna*) mükemmel bir yansıması, onların tecelli ettiği bir ayna haline gelmiş kişidir.[40] O, evrenin bir özeti, bir mikrokozmosudur (*kevn-i câmi'*). Bu mertebeye ulaşan kişi, kendi benliğini Allah'ta yok ederek (*fenâ fillah*) O'nunla var olma (*bekâ billah*) haline erişir. Bu mertebenin en mükemmel örneği Hz. Muhammed'dir ve Allah dostları (*evliya*) onun manevi mirasçıları olarak kabul edilir.[40]

İnsan-ı Kâmil, kendi gücüyle değil, mutlak teslimiyet yoluyla ilahi ahlakla ahlaklanmış kişidir.

Bu iki arketipin karşılaştırılması, *özerklik yoluyla kendini gerçekleştirme* ile *teonomi (ilahi yasaya bağlılık) yoluyla kendini gerçekleştirme* arasında temel bir ayrımı ortaya koyar. *Jūnzǐ*, kozmik düzeni (heksagramları) inceleyerek ve kendi karakterini bu düzene uyacak şekilde geliştirerek kendini mükemmelleştirir. Eylemlerinin otoritesi, *Tao*'ya dair kendi geliştirdiği bilgelik ve sezgiden gelir. Bu, özerk bir etik projedir. Buna karşılık *Mümin*, *Kur'an*'da vahyedilen ilahi emirlere boyun eğerek kendini mükemmelleştirir. Eylemlerinin otoritesi dışsaldır: Tanrı'nın iradesi. Bu, teonomik bir etik projedir. *İnsan-ı Kâmil* kavramı bu ikiliği aşar gibi görünür. O, kendi iradesini tamamen teslim ettikten sonra ilahi bir otoriteyle hareket eden bir "halife" (Allah'ın yeryüzündeki vekili) haline gelir.[40] Bu bir paradoks sunar: Nihai ruhsal otorite, nihai teslimiyet yoluyla kazanılır. Bu durum, otoritesi nihai kişisel gelişim ve anlayış yoluyla kazanılan *Shengren*'den farklıdır.

Bölüm 4: Temel Erdemlerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

İdeal insan modelleri, belirli temel erdemler aracılığıyla somutlaşır. *I-Ching* ve *Kur'an*, görünüşte benzer olan alçakgönüllülük ve doğruluk gibi erdemleri vurgular. Ancak bu erdemlerin altında yatan mantık ve hizmet ettikleri nihai amaç, iki sistemin temel felsefelerine göre farklılaşır.

Alçakgönüllülük: *Ch'ien* (Heksagram 15) Karşısında *Huşû'*

Ch'ien (Tevazu): I-Ching'deki 15. Heksagram olan *Ch'ien* (謙), yani "Tevazu" veya "Alçakgönüllülük", bu erdemin merkezi önemini gösterir. Bu heksagram, yer trigramının (alıcılık, alçaklık) üstünde dağ trigramının (durgunluk, yükseklik) bulunmasıyla oluşur.[38] Bu, yüksekliğin (dağ) alçaklığın (yer) içine gizlenmesiyle gerçek büyüklüğün tevazuda yattığını sembolize eder. Metne göre tevazu, "başarı yaratır" ve "üstün insanın işleri sonuca ulaştırmasını" sağlar.[38] Burada alçakgönüllülük, ahlaki bir emir olmaktan çok, evrenin akışıyla uyum sağlamak ve uzun vadeli başarıyı garantilemek için gerekli olan stratejik bir erdemdir. Heksagramın değişen çizgileri, farklı durumlarda tevazunun nasıl uygulanacağına dair pratik tavsiyeler sunar ve doğru uygulandığında "iyi şans" getireceğini belirtir.[42]

Huşû' (Alçakgönüllülük) ve Kibr (Kibir): Kur'an'da alçakgönüllülük, insanın Allah karşısındaki temel duruşudur. Kibir (*kibr*), İblis'in (Şeytan) "Ben ondan daha hayırlıyım" (A'râf 7:12) diyerek isyan etmesine neden olan ilk ve en büyük günah olarak sunulur.[44] Kibir, gerçeği reddetmek ve Allah karşısındaki yaratılmışlık konumunu inkâr etmektir; bu nedenle Cennet'e girmeye engeldir.[45] Alçakgönüllülük ise "Rahman'ın kulları"nın bir vasfıdır; onlar "yeryüzünde

alçakgönüllülükle (*hevnen*) yürürler" ve cahillerin sataşmalarına "selam" diyerek karşılık verirler (Furkân 25:63).[47] Buradaki alçakgönüllülük, stratejik bir kazanç aracı değil, ilahi azamet karşısında kulun doğal ve zorunlu halinin bir ifadesidir.

Doğruluk: *Cheng* Karşısında *Sıdk*

Cheng (Samimiyet/Bütünlük): I-Ching ve ilişkili olduğu Taoist düşüncede *cheng* (誠), yani samimiyet veya dürüstlük, kişinin kendi doğasına ve dolayısıyla *Tao*'ya sadık olması anlamına gelir. Bu, yapaylığın ve ikiyüzlülüğün olmadığı, içsel ve dışsal durumun bir olduğu otantik bir varoluş halidir.[52] 9. Heksagramın dördüncü çizgisinde belirtildiği gibi, "Eğer samimi isen, kan ortadan kalkar ve korku yol verir".[53] Samimiyet, kozmik akışla net bir bağlantı kurmayı sağlar ve insanlar arası ilişkilerde güveni tesis eder.[54]
Sıdk (Doğruluk): Kur'an'da doğruluk (*sıdk*), ilahi bir emirdir: "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun" (Tevbe 9:119).[55]
Sıdk, peygamberlerin en temel vasfıdır; Hz. İbrahim "çok doğru bir peygamberdi" (Meryem 19:41).[57] Doğruluk, sadece sözde değil, düşüncede, niyette, eylemde ve verilen sözde sadakati de kapsar. Kıyamet Günü'nde "doğrulara doğruluklarının fayda vereceği" (Mâide 5:119) belirtilerek, bu erdemin nihai ve ebedi bir karşılığı olduğu vurgulanır.[57]
Bu erdemlerin karşılaştırılması, görünüşte benzer olsalar da farklı metafizik işlevlere hizmet ettiklerini ortaya koyar. *I-Ching*'de erdemler, *uyum için birer araçtır*. *Kur'an*'da ise *teslimiyetin birer ifadesidir*. *Ch'ien* (Tevazu) ve *Cheng* (Samimiyet), *I-Ching*'de etkinlikleri açısından tanımlanır: "iyi şans" ve "başarı" getirirler.[38] Bunlar, *Tao*'nun akıntılarında başarılı bir şekilde yol almak için benimsenmesi gereken doğru duruşlardır. *Huşû'* (Alçakgönüllülük) ve *Sıdk* (Doğruluk) ise *Kur'an*'da Allah ile olan ilişkileri açısından tanımlanır. Bunlar, Allah'ın sevdiği ve ilahi mükafat (*Cennet*) için ön koşul olan niteliklerdir. Değerleri öncelikle dünyevi başarı için araçsal değil, müminin Tanrı ile olan ilişkisinin özüyle ilgilidir. Bu durum, bir yanda *uyumun erdem etiği* ile diğer yanda *itaatin erdem etiği* arasındaki bir karşıtlığı gözler önüne serer. *I-Ching*, kişiye alçakgönüllü ve samimi olmayı öğretir, çünkü evren en iyi bu şekilde işler. *Kur'an* ise kişiye alçakgönüllü ve doğru olmayı öğretir, çünkü Tanrı bunu emreder ve sever.

Aşağıdaki tablo, bu iki sistemin insan ideallerini ve temel erdemlerini karşılaştırmaktadır.

Tablo 2: İnsan İdealleri ve Temel Erdemlerin Karşılaştırmalı Analizi

Arketip/Erdem	I-Ching (Jūnzǐ/Shengren)	Kur'an (Mümin/İnsan-ı Kâmil)	Temel Gerekçe
İdeal İnsan	*Jūnzǐ* (Üstün İnsan), *Shengren* (Bilge): Kozmik akışla uyum içinde, çabasızca doğru eylemde bulunan, kendini	*Mümin* (İnanan), *İnsan-ı Kâmil* (Mükemmel İnsan): Allah'a tam teslim olmuş, ilahi ahlakı yansıtan, benliğini	**Otorite Kaynağı:** Özerk bilgelik vs. Teonomik teslimiyet.

	geliştirmiş birey.	O'nda yok etmiş kul.	
Alçakgönüllülük	*Ch'ien* (Tevazu): Dengeyi koruyan, uzun vadeli başarıyı sağlayan stratejik bir erdem. Dağın yerin içinde olması gibi, gücün tevazu ile gizlenmesi.	*Huşû'*: Allah'ın azameti karşısında kulun doğal ve zorunlu hali. Kibrin (en büyük günahın) zıddı.	**Amaç:** Kozmik dengeyi sağlamak vs. Yaratıcı'ya kulluğu ikrar etmek.
Doğruluk	*Cheng* (Samimiyet): İçsel doğaya ve *Tao*'ya sadakat. Yapaylığın olmaması, otantiklik.	*Sıdk*: Allah'a ve peygamberlere sadakat. Sözde, eylemde ve niyette dürüstlük. İlahi bir emir ve peygamberlik vasfı.	**Referans Noktası:** Kişinin kendi doğası/Tao vs. Allah'ın mutlak gerçeği.
Sabır/Dayanıklılık	Dayanıklılık: Değişimin döngüsel doğasını anlayıp zor zamanlarda sebat etmek. Doğru anı beklemek.	*Sabr*: Allah'tan gelen imtihanlara karşı metanet göstermek. Bir ibadet şekli ve imanın göstergesi.	**Anlam:** Kozmik ritme uyum vs. İlahi iradeye güven.
Doğru Eylem	Uygunluk: Durumun gerektirdiği, *Tao* ile uyumlu, dengeli ve zamanlaması doğru eylem.	Salih Amel: Allah'ın rızasına uygun, *Kur'an* ve Sünnet'te belirtilen iyi ve doğru işler.	**Ölçüt:** Durumsal uyum vs. Vahyedilmiş yasa.

Bölüm III: Hayat Yolunda İlerlemek: Kader, Rehberlik ve Talihsizlik

Her iki metin de insan hayatının belirsizliklerle dolu olduğu gerçeğini kabul eder ve bu belirsizlikler içinde yol bulmak için bir çerçeve sunar. Bu bölüm, *I-Ching* ve *Kur'an*'ın kader, özgür irade, rehberlik ve talihsizlik gibi temel varoluşsal konulara yaklaşımlarını karşılaştıracaktır. Bir yanda kozmik kalıpları okuyarak yolunu bulan bir "kâşif", diğer yanda ilahi rehberliğe güvenerek ilerleyen bir "yolcu" vardır.

Bölüm 5: Kader, Özgürlük ve Eylemin Sonuçları

İnsan eylemlerinin ne kadar özgür olduğu ve hayatın akışının ne kadar önceden belirlendiği sorusu, her iki geleneğin de merkezinde yer alır. Ancak bu soruya verdikleri yanıtlar, metafiziksel öncüllerine bağlı olarak farklılaşır.

I-Ching: *Ming*'in Kalıplarında Yol Almak

Ming (Kader/Buyruk): I-Ching'deki *Ming* (命) kavramı, katı ve değiştirilemez bir kadercilik (fatalizm) anlamına gelmez.[6] Daha ziyade, belirli bir andaki kozmik eğilimler, koşullar ve potansiyeller dizisini ifade eder. Bilge kişi (*Shengren*), *Ming*'e karşı savaşmaz; aksine, kehanet aracılığıyla onu anlamaya çalışır ki onun parametreleri içinde akıllıca hareket edebilsin. "On Kanat"ta belirtildiği gibi amaç, "Gök'ten zevk almak ve kaderi anlamaktır".[1] Kader, bir hapishane değil, içinde hareket edilecek bir nehir yatağı gibidir.
Uyumsuzluk Olarak Talihsizlik: Kötü sonuçlar ve talihsizlikler, *Tao*'nun akışına karşı hareket etmekten kaynaklanır. Aşırı acelecilik, kibir, cehalet veya mevcut koşulları görmezden gelmek, bireyi evrensel akışla uyumsuz hale getirir ve bu da doğal olarak olumsuz sonuçlar doğurur.[35] 29. Heksagram olan "Uçurum" (*K'an*), "kötülüğe alışmanın" kişiyi doğru yoldan saptırdığını ve "talihsizliğin bunun doğal bir sonucu" olduğunu belirtir.[61] Talihsizlik, dışsal bir ceza değil, uyumsuzluğun içsel bir sonucudur.

Kur'an: *Kader*'in Hükmü Altında Failiyet

Kader (İlahi Takdir): Kur'an'a göre Allah'ın ilmi ve iradesi, olmuş ve olacak her şeyi kuşatır.[62] Ancak bu, modern tefsirlerin, özellikle de Muhammed Esed'in ısrarla vurguladığı gibi, insanın özgür iradesini ve sorumluluğunu ortadan kaldıran bir kadercilik (cebir) anlamına gelmez.[62] Allah'ın bir şeyi önceden bilmesi, o şeye zorladığı anlamına gelmez. Allah'ın ezeli ilmi, kulun kendi hür iradesiyle neyi seçeceğini bilmesidir.
İnsan Seçimi ve İlahi İrade: İnsan, seçme özgürlüğüne (*ihtiyar*) sahiptir. Kelam ilminde sıkça ifade edilen "Kul diler, Allah yaratır" ilkesi bu dengeyi özetler. Sorumluluk, fiili yaratan Allah'a değil, o fiili seçen ve isteyen insana aittir.[62]
Kur'an'a göre Allah, ancak yoldan çıkmayı *seçenleri* (*fâsıkûn*) saptırır.[62] Dolayısıyla, ilahi irade, insanın özgür seçimini ortadan kaldırmaz, onu kapsar ve gerçekleştirir.
İmtihan, Ceza veya Sonuç Olarak Talihsizlik: Kur'an'da talihsizlik veya musibet, çok katmanlı bir anlama sahiptir. Müminin imanını test etmek için bir *imtihan* olabilir. İşlenen bir günahın karşılığı olarak bir *ceza* olabilir. Veya ilahi yoldan sapmanın (*dalâlet*) doğal bir *sonucu* olabilir.[65] Her durumda, talihsizlik anlamsız veya rastgele değil, daha büyük bir ilahi plan ve adalet çerçevesi içinde bir yere sahiptir.
Bu iki sistem, acı ve talihsizlik sorununa farklı çözümler sunar. *I-Ching*, uyumsuzluğu teşhis etmek için bir *teşhis aracı* sunarken, *Kur'an*, sabır ve tövbe için bir *teolojik çerçeve* sunar. Talihsizlikle karşılaştığında, *I-Ching* kullanıcısı, uyumsuzluğun doğasını anlamak için kehanete başvurur. Heksagram, dengesizliğin doğasını ortaya koyar ve "geri çekilmek", "beklemek" veya "mütevazı olmak" gibi düzeltici bir eylem rotası önerir. Çözüm pratik ve durumsaldır. Talihsizlikle karşılaştığında, *Kur'an*'a inanan kişi ise *sabr* (sabır), *tevekkül* (Allah'a güven) ve *tövbe* (pişmanlık) göstermeye çağrılır. Çözüm, dış koşulları değiştirmek değil, kişinin Allah ile olan içsel ruhsal durumunu yeniden çerçevelendirmektir. Musibetin kendisi, bir imtihan veya arınma gibi ilahi bir amaçla donatılmıştır. Sonuç olarak, *I-Ching* bireyi kozmik güçlerin bir "kâşifi" olarak güçlendirirken, *Kur'an* bireyi mevcut koşulları aşan ilahi bir plana olan iman yoluyla güçlendirir. Biri sistemi anlayarak kontrolü yeniden kazanmaya çalışır; diğeri ise Sistemin Efendisine teslim olarak huzur bulmaya çalışır.

Bölüm 6: Rehberliğin Kaynağı: Kehanet Karşısında Vahiy

İnsan, hayat yolunda ilerlerken rehberliğe ihtiyaç duyar. *I-Ching* ve *Kur'an*, bu rehberliği sağlama iddiasındadır, ancak rehberliğin kaynağı, doğası ve sunuluş biçimi tamamen farklıdır.

I-Ching: Durumsal Bilgelik İçin Bir Kılavuz

I-Ching, özü itibarıyla bir kehanet kılavuzudur.[2] Evrensel ve mutlak yasalar sunmaz; bunun yerine, belirli bir ana ve belirli bir soruya özel olarak hazırlanmış bir rehberlik sunar. O, bir durumun arketipik kalıplarını yansıtan bir "ayna" gibidir.[68] Onun bilgeliği, reçete sunmaktan çok, durumu farklı bir perspektiften görmeyi sağlamak ve kişinin kendi sezgisini harekete geçirmektir.

Tao'yu (Yol'u) Keşfetmek: Tao, kehanetin yardımıyla gözlem ve sezgi yoluyla keşfedilmesi gereken yoldur.[11] Her heksagram, sürekli değişen yolun bir "anlık görüntüsü"dür ve "en az dirençli yolu" göstererek tavsiyede bulunur.[19] Yol sabit değildir; sürekli değişir ve bilgenin görevi, bu değişime uyum sağlamaktır. Rehberlik, dışarıdan gelen bir emir değil, içeriden ve durumun kendisinden doğan bir anlayıştır.

Kur'an: Mutlak Rehberlik Kitabı

Kur'an, *Vahy*'dir; Tanrı'dan insanlığa gelen doğrudan, nihai ve hatasız bir mesajdır.[4] Onun rehberliği durumsal değil, evrensel ve zamandan münezzehtir. Bir kehanet aracı değil, yasa (*şeriat*), ahlak (*ahlâk*) ve teoloji (*akide*) kaynağıdır. *Kur'an*, belirli bir durumda ne yapılacağını söylemekten çok, her durumda geçerli olan ilkeleri ve yasaları ortaya koyar.

Sırat-ı Müstakîm'i (Doğru Yol'u) Takip Etmek: Kur'an, Tanrı'ya giden tek, açık ve "Dosdoğru bir Yol" (*Sırat-ı Müstakîm*) sunar.[71] Bu yol, İslam'ın kendisidir; tüm peygamberlerin yoludur.[73] Müminin her namazda tekrarladığı "Bizi dosdoğru yola ilet" (Fâtiha 1:6) duası, bu vahyedilmiş yolda sebat etmek için sürekli bir yakarıştır.[73] Yol, keşfedilecek bir gizem değil, takip edilecek vahyedilmiş bir gerçektir.

Bu iki rehberlik anlayışı, hakikat kavramının kendisine dair farklı bir anlayışı ortaya koyar: *uygunluk olarak hakikat* karşısında *tekabüliyet olarak hakikat*. *I-Ching*'in rehberliği, anın kozmik gerçekliğiyle *uyumlu* olduğu ölçüde doğrudur. Onun hakikati akışkan, dinamik ve duruma görecelidir. Şimdi "doğru" olan bir eylem, daha sonra "yanlış" olabilir. *Kur'an*'ın rehberliği ise Tanrı'nın ebedi ve değişmez iradesine *tekabül ettiği* için doğrudur. Onun hakikati mutlak, sabit ve evrenseldir. Doğru olarak emredilen her zaman doğru, yasaklanan ise her zaman yasaktır. Bu, iki farklı angajman biçimine yol açar. *I-Ching*, sürekli yeniden yorumlama ve sezgisel uygulama gerektirir; bu, *uyum yeteneğini* geliştirir. *Kur'an* ise çalışma, anlama (*fıkıh*) ve sadakatle uygulama gerektirir; bu da *sadakati* geliştirir.

Bölüm IV: Kozmosun Dili: Sembolizm ve Eskatoloji

Her iki metin de mesajlarını iletmek için zengin bir sembolik dil kullanır ve insanın nihai kaderine dair bir vizyon sunar. Bu bölüm, *I-Ching* ve *Kur'an*'daki temel sembollerin (elementler, ışık/karanlık) karşılaştırmalı bir analizini yapacak ve zamanın sonuna ilişkin (eskatolojik) görüşlerini karşılaştıracaktır. Bu analiz, iki metnin sadece ne söylediğini değil, aynı zamanda dünyayı nasıl "gördüğünü" ve insanlık için nihai olarak ne vaat ettiğini de ortaya koyacaktır.

Bölüm 7: Ortak Sembollerin Bir Leksikonu

Semboller, soyut kavramları somut ve anlaşılır kılan güçlü araçlardır. Hem *I-Ching* hem de *Kur'an*, evrensel deneyimlerden (doğa olayları, ışık ve karanlık) yararlanarak derin metafizik ve ahlaki gerçekleri ifade eder.

Element Güçleri

I-Ching: Sekiz temel trigram, doğrudan doğa olayları ve elementlerle ilişkilidir: Gök (天), Yer (地), Su (水), Ateş (火), Rüzgâr (風), Gök Gürültüsü (雷), Dağ (山) ve Göl (澤).[8] Bunlar sadece fiziksel maddeler değil, etkileşimleri bir durumun dinamiğini tanımlayan arketipik güçlerdir. Örneğin, 63. Heksagram'da Su'yun Ateş'in üzerinde olması (*Tamamlanma'dan Sonra*), bir denge durumunu, ancak aynı zamanda bu dengenin ne kadar hassas ve geçici olduğunu sembolize eder.[78] Elementlerin etkileşimi, durumların nasıl geliştiğini ve değiştiğini anlatan bir dil oluşturur.
Kur'an: Kur'an'da elementler, güçlü semboller ve meseller (*emsâl*) olarak kullanılır. Su, hayatı, arınmayı (abdest) ve ilahi vahyi (yağmur) sembolize eder.[81] Ateş, ilahi gücü (Hz. Musa'nın gördüğü yanan çalı), cezayı (Cehennem ateşi) ve arınmayı (cevherlerin saflaştırılması) temsil eder.[82] Yeryüzü, insan hayatının sahnesi ve Allah'ın rızkının bir işaretidir.[81] Rüzgâr, hem rahmetin (yağmur getiren) hem de cezanın (Âd kavmini yok eden) bir işareti olabilir.[83]
Kur'an'da elementler, neredeyse her zaman ahlaki veya teolojik bir ders vermek için kullanılır.
Tıpkı I Ching'in Gök ve Yer'inin içsel olarak (zihin ve beden) okunabilmesi gibi, bazı İslami yorumlar (Ahmed Hulusi'ninki gibi) Kur'an'daki "gökler ve yer"i içsel durumların sembolleri olarak okur - "yedi gök" benliğin veya bilincin yedi seviyesini, "yer" ise insan bedenini veya dışsal benliği temsil eder. Dolayısıyla, hem kozmik düzlemde hem de kişisel düzlemde, "Gök ve Yer" varoluşu çerçeveler.

Işık ve Karanlık

I-Ching: Işık (*Yang*) ve Karanlık (*Yin*), gerçekliğin iki temel, eşit ve ebediyen etkileşim halinde olan kutbudur. Biri "iyi", diğeri "kötü" değildir; her ikisi de kozmosun işlemesi için gereklidir. Kesiksiz çizgi "ışık verici" olarak tanımlanır.[11] 36. Heksagram olan "Işığın Kararması" (*Ming Yi*), kötülüğün zaferi anlamına gelmez; bilgeliğin gizlenmeyi ve sabrı gerektirdiği bir zamanı ifade

eder.[84] Bu, karanlığın da evrensel döngünün gerekli bir parçası olduğunu gösterir.
Kur'an: Işık (*Nûr*) ve Karanlıklar (*Zulûmât*), ahlaki ve ruhsal bir ikiliği temsil eder. Allah, "göklerin ve yerin Nûru'dur" (Nûr 24:35).[87] O, inananları karanlıklardan (*zulûmât*) aydınlığa (*nûr*) çıkarır (Bakara 2:257). Karanlık, cehaleti, inançsızlığı (*küfr*) ve yoldan sapmayı sembolize eder.[88] Işık ise imanı, hidayeti ve ilahi gerçeği temsil eder. Bu ikilikte ışık, kesin ve mutlak olarak karanlıktan üstündür.
Bu sembolik dillerin karşılaştırılması, *I-Ching*'in sembolizminin *metafiziksel ve betimleyici*, *Kur'an*'ınkinin ise *ahlaki ve kural koyucu* olduğunu ortaya koyar. *I-Ching*'de, element trigramlarının birleşimi bir durumun nesnel halini *tanımlar*. Ateş'in Su üzerindeki konumu, bir yargı değil, bir dinamiğin tasviridir. Yin ve Yang, nötr ilkelerdir. *Kur'an*'da ise, element sembollerinin kullanımı neredeyse her zaman ahlaki veya teolojik bir amaca hizmet eder. Vahiy olarak su iyi bir şeydir; yıkıcı rüzgâr ise günahın cezasıdır. Işık (iman) ulaşılması gereken hedeftir; karanlık (inançsızlık) ise kaçınılması gereken bir durumdur. Bu, metinlerin temel işlevlerini yansıtır: *I-Ching*, gerçekliği olduğu gibi anlamak için bir sistemdir. *Kur'an* ise gerçekliği, Tanrı'nın iradesine göre *olması gerektiği* şeye dönüştürmek için bir sistemdir. *I-Ching*'in sembolleri dünyayı haritalandırır; *Kur'an*'ın sembolleri ise onu yargılar.

Aşağıdaki tablo, bu iki metnin temel sembolik dilini karşılaştırmalı olarak özetlemektedir.
Tablo 3: Temel Sembolizmin Karşılaştırmalı Leksikonu

Sembol	I-Ching (Trigramlar/Heksagramlar)	Kur'an (Meseller/Ayetler)	Sembolik İşlev
Su	*K'an* (Uçurum): Tehlike, derinlik, akışkanlık, içsel hakikat.	Hayat, arınma (abdest), vahiy (yağmur), ilahi rahmet.	**Betimleyici:** Bir durumun tehlikeli ama akışkan doğasını tanımlar. vs. **Ahlaki:** Hayatın ve manevi temizliğin kaynağıdır.
Ateş	*Li* (Yapışan): Aydınlık, berraklık, zeka, bağımlılık.	Ceza (Cehennem), ilahi tecelli (yakan çalı), arınma, hidayet ışığı.	**Betimleyici:** Bir durumun aydınlatıcı ve net yönünü gösterir. vs. **Ahlaki:** Hem ilahi cezanın hem de rehberliğin sembolüdür.
Yer	*K'un* (Alıcı): Alıcılık, teslimiyet, besleyicilik, karanlık.	İnsanın yaratıldığı madde, rızık kaynağı, geçicilik, yeniden diriliş mekanı.	**Betimleyici:** Bir durumun alıcı ve temel oluşturan doğasını ifade eder. vs. **Teolojik:** İnsanın başlangıcını ve sonunu simgeler.
Rüzgâr/Hava	*Sun* (Yumuşak): Nüfuz	Rahmet (yağmur	**Betimleyici:** Bir

	etme, esneklik, takip etme.	getiren rüzgâr) veya azap (yıkıcı fırtına).	durumun nüfuz edici ve esnek yönünü gösterir. vs. **Ahlaki:** İlahi iradenin iki yönlü tecellisidir (lütuf/kahr).
Işık	*Yang* Çizgisi: Yaratıcı, aktif, aydınlık, eril ilke.	*Nûr*: Allah'ın kendisi, iman, hidayet, ilahi gerçek.	**Metafiziksel:** Evrenin iki temel kutbundan biri. vs. **Mutlak İyi:** Manevi karanlığın zıddı olan mutlak hakikat.
Karanlık	*Yin* Çizgisi: Alıcı, pasif, karanlık, dişil ilke.	*Zulûmât*: Küfür (inançsızlık), cehalet, dalalet (yoldan çıkma).	**Metafiziksel:** Işıkla birlikte evrenin varlığı için gerekli olan kutup. vs. **Mutlak Kötü:** Kaçınılması gereken manevi bir durum.
Dağ	*Ken* (Durgunluk): Sabitlik, durma, meditasyon, içsel dinginlik.	Allah'ın gücünün ve yeryüzünün sabitliğinin delili.	**Betimleyici:** Bir durumun durağan ve sabit yönünü ifade eder. vs. **Teolojik:** Yaratıcının kudretine bir işaret.
Gök Gürültüsü	*Chen* (Harekete Geçiren): Şok, hareket, uyanış, başlangıç.	Allah'ın gücünün bir göstergesi, uyarı veya azap işareti.	**Betimleyici:** Ani bir değişimi ve başlangıcı simgeler. vs. **Teolojik:** İlahi kudretin ve uyarının bir tecellisi.

Bölüm 8: Sonun Vizyonları

Bir dünya görüşünün en belirleyici unsurlarından biri, zamanın ve tarihin nihai hedefine ilişkin vizyonudur (eskatoloji). *I-Ching*'in döngüsel zaman anlayışı ile *Kur'an*'ın lineer ve teleolojik (amaçsal) zaman anlayışı, bu konuda en keskin karşıtlığı oluşturur.

I-Ching: Sonsuz Döngülerin Eskatolojisi

I-Ching'in temel ilkesi, daimi ve kesintisiz değişimdir. Zaman, mevsimlerin döngüsü veya gece ile gündüzün birbirini izlemesi gibi döngüsel olarak algılanır.[89] Bu dünya görüşünde, dünyanın nihai bir sonu, son bir yargılama veya tarih için nihai bir teleolojik hedef kavramı bulunmaz. Batı dinlerindeki ve felsefelerindeki lineer eskatoloji kavramları, *I-Ching*'in düşünce yapısına tamamen yabancıdır.[90]

64 heksagramlık sistem, değişimin olası tüm durumlarının eksiksiz bir setini temsil eder, ancak bu durumlar arasındaki hareket sonsuzdur.[67] Odak noktası, nihai bir varış noktası değil, sürekli yolculukta bilgece gezinmektir. Her son, yeni bir başlangıcın habercisidir. Dolayısıyla, bir "kıyamet" veya "dünyanın sonu" beklentisi yoktur. Eskatoloji, kozmik bir olaydan ziyade, kişisel veya toplumsal bir döngünün tamamlanması (örneğin bir hanedanın çöküşü ve yenisinin kuruluşu) olarak daha mikro düzeyde anlaşılabilir.

Kur'an: Son Gün'ün Eskatolojisi

Kur'an'ın tarih görüşü, yaratılıştan başlayıp kesin bir sona doğru ilerleyen lineer bir yapıdadır. Son Gün'e (*Yevm el-Kıyâme*) iman, İslam'ın temel inanç esaslarından biridir.[92] Bu nihai olay, sadece bir döngünün sonu değil, tüm zamanın ve tarihin doruk noktası ve sonudur.

Bu nihai olay, ölülerin diriltilmesi, tüm insanlığın toplanması (*haşr*), amellerin bir terazide (*mizan*) tartıldığı bir nihai yargılama ve ardından Cennet (*Cennet*) veya Cehennem'e (*Cehennem*) ebedi olarak gönderilmeyi içerir.[93]

Kur'an ve hadisler, bu son saatten önce gerçekleşecek olan "küçük" ve "büyük" alametleri ayrıntılı olarak anlatır. Deccal'in ortaya çıkışı, Hz. İsa'nın yeniden inişi ve güneşin batıdan doğması gibi büyük alametler, bu nihai sonun yaklaştığının işaretleridir.[96]

Kesin bir eskatolojinin varlığı veya yokluğu, insan hayatının ve ahlaki eylemin anlamını ve aciliyetini temelden değiştirir. *I-Ching*'in döngüsel dünya görüşünde, hayatın amacı, devam eden değişim döngüleri *içinde* ustaca ve uyumlu bir şekilde yaşamaktır. Nihai bir son tarih veya nihai bir hesaplaşma yoktur. Vurgu denge, dayanıklılık ve uyum üzerindedir. *Kur'an*'ın lineer, eskatolojik dünya görüşünde ise bu dünya hayatı (*dünya*), ebedi ahiret hayatı (*âhiret*) için geçici bir imtihan alanıdır. Bu, her eyleme nihai ve ebedi bir sonuç yükler. Vurgu hesap verebilirlik, tövbe ve belirli, nihai bir ödül için çabalama üzerindedir. Sonuç olarak, *I-Ching*, *zaman içinde iyi yaşamak* için bir felsefe sunar. *Kur'an* ise *zamanı aşarak ebediyete ulaşmak* için bir teoloji sunar. "Üstün İnsan", dünyanın akışı içinde yaşama sanatında ustalaşır. "Mümin" ise akışın ötesindeki bir dünyaya hazırlanma sanatında ustalaşır.

Son bir kozmolojik not: **Senkronisite karşısında İlahi Takdir**. I Ching genellikle Jung'un senkronisite kavramıyla ilişkilendirilir - içsel durumların ve dışsal olayların doğrudan bir nedensel bağ olmadan anlamlı bir şekilde hizalanabileceği fikri. İslam'da ise İlahi Takdir (*lütf*) ve duaların kabulü fikri vardır: kişi O'na güvendiğinde, Allah'ın düzenlemesiyle olaylar anlamlı bir şekilde hizalanır. Dindar bir kişi I Ching kullanmayabilir, ancak istihare namazı kılabilir ve ardından Allah tarafından düzenlenen sonraki olaylarda bir cevap bulabilir. Her ikisi de hayatın rastgele olmadığına dair bir güveni yansıtır - insanın ahlaki/manevi durumuna karşılık gelen veya en azından onu önemseyen görünmez bir düzen vardır.

Sonuç

Bulguların Sentezi

Bu tez, kökenleri ve yapıları itibariyle birbirinden tamamen farklı iki metin olan *I-Ching* ve *Kur'an*'ı karşılaştırmalı bir analize tabi tutmuştur. Analiz, bu iki metnin, insanlığın evrendeki yerini anlama ve doğru yaşam biçimini bulma arayışına verdikleri yanıtlarda hem derin yapısal paralellikler hem de temel felsefi ayrılıklar sergilediğini ortaya koymuştur. Sentezlenen bulgular, iki temel model etrafında özetlenebilir: *I-Ching*'in *kişisel olmayan süreç, döngüsel zaman ve uyumlu hizalanma* modeli ile *Kur'an*'ın *kişisel Tanrı, lineer zaman ve iradeli teslimiyet* modeli.

I-Ching, evreni *Tao* olarak bilinen, kendiliğinden işleyen, kişisel olmayan bir süreç olarak tasvir eder. Bu süreç, *Yin* ve *Yang*'ın ebedi dansıyla yönetilir ve zaman, sonsuz döngüler halinde akar. Bu kozmolojide insanın amacı, kehanet ve bilgelik yoluyla bu kozmik akışın ritmini anlamak ve onunla uyum içinde hareket etmektir. Ahlak, bu uyumdan doğar; talihsizlik ise uyumsuzluğun doğal bir sonucudur. İdeal insan, *Jūnzǐ*, bu uyumu sağlamak için kendini geliştiren özerk bir bilgedir.

Buna karşılık *Kur'an*, evreni mutlak irade sahibi, kişisel bir Tanrı olan Allah'ın bilinçli bir yaratımı olarak sunar. Zaman, yaratılıştan başlayıp nihai bir yargı günü olan Kıyamet'e doğru ilerleyen lineer bir çizgidir. Bu teolojik çerçevede insanın amacı, vahiy yoluyla bildirilen ilahi emirlere iman etmek ve teslim olmaktır. Ahlak, Tanrı'nın iradesine itaattir; talihsizlik ise bir imtihan, ceza veya ilahi bir ders olabilir. İdeal insan, *Mümin*, bu teslimiyeti en saf haliyle yaşayan ve nihayetinde *İnsan-ı Kâmil* mertebesinde ilahi ahlakın bir yansıması haline gelen kuldur.

İki Yolun Yeniden Değerlendirilmesi

Tezin başlığında yer alan "Yol" ve "Sırat" kavramları, bu iki modelin özünü yakalamaktadır. *I-Ching*'in sunduğu "Yol" (*Tao*), bilge kişinin akıntılarını ve derinliklerini öğrenerek üzerinde yol aldığı geniş, akan bir nehir gibidir. Bu yol keşfedilmeyi, sezilmeyi ve sürekli bir uyum çabasını gerektirir. O, sabit bir haritadan çok, sürekli değişen bir araziyi okuma sanatıdır.

Kur'an'ın sunduğu "Sırat" (*Sırat-ı Müstakîm*), sadık kişinin üzerinden geçmesi gereken dosdoğru, dar bir köprü gibidir. Bu yol, vahiy ile aydınlatılmış, sınırları net bir şekilde çizilmiştir. Bu yolda ilerlemek, keşfetmekten çok sadakat, sebat ve teslimiyet gerektirir. O, bir araziyi keşfetmekten çok, verilen bir haritayı dikkatle takip etmektir.

Biri keşif yoludur, diğeri sadakat yolu. Biri, bilgeliği evrenin içkin düzeninde arar; diğeri, bilgeliği evrenin aşkın Yaratıcısı'ndan alır. Biri, mükemmelliği özerk bir kendini geliştirme projesi olarak görür; diğeri, mükemmelliği mutlak bir teslimiyetin sonucu olarak tanımlar.

Nihai Değerlendirme

Bu derin farklılıklara rağmen, hem *I-Ching* hem de *Kur'an*, insanlık için kalıcı bir güce ve anlama sahip olmaya devam etmektedir. Her ikisi de, kaotik ve belirsiz görünen bir evrende düzen, anlam ve amaç bulmak için kapsamlı, güçlü ve son derece etkili çerçeveler sunar. Onlar, insanlığın zamandan ve mekândan bağımsız en temel sorusuna verilmiş en derin yanıtlardan

ikisini temsil etmektedir: "Öyleyse, nasıl yaşamalıyız?"
I-Ching, değişimin kaçınılmaz olduğu bir dünyada esneklik, uyum ve durumsal bilgelik arayanlar için bir rehber sunar. Bireyi, kendi hayatının aktif bir katılımcısı ve kozmik güçlerin bir yorumcusu olarak güçlendirir. *Kur'an* ise, mutlak hakikat, ahlaki kesinlik ve nihai adalet arayanlar için bir sığınak sunar. Bireyi, geçici dünya hayatının ötesinde ebedi bir amaca sahip, ilahi bir planın parçası olarak güçlendirir.
Sonuç olarak, bu iki metnin karşılaştırılması, birinin diğerine üstünlüğünü kanıtlama çabası değildir. Aksine, insanlığın manevi ve felsefi mirasının zenginliğini ve çeşitliliğini gözler önüne serme çabasıdır. *I-Ching* ve *Kur'an*, aynı zirveye farklı yamaçlardan tırmanan iki dağcı gibi, varoluşun gizemine farklı yollardan yaklaşır. Bu yolları anlamak, sadece bu iki büyük geleneği değil, aynı zamanda insan olmanın ne anlama geldiğine dair kendi anlayışımızı da derinleştirir.

Alıntılanan çalışmalar

1. I Ching - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/I_Ching
2. I Ching - - Occult Encyclopedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.occult.live/index.php/I_Ching
3. Ching Explored: Delving into I Ching Origins & Timeless Wisdom, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://aiching.app/i-ching/2023/09/11/i-ching-origins/
4. Kader » Makale » Allah - İnsan İletişimi Açısından Vahiy - DergiPark, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://dergipark.org.tr/tr/pub/kaderdergi/issue/41910/455271
5. The reflections on the I Ching highlight the search for wisdom and guidance in our lives. As Muslims, we turn to the ultimate source of wisdom, the Quran, which is described as "a guide for... - Mohamed, Ph.D - Medium, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://mohamed-phd.medium.com/%EF%B8%8F-%EF%B8%8F-the-reflections-on-the-i-ching-highlight-the-search-for-wisdom-and-guidance-in-our-lives-077e4fe28552
6. Yijing | Ancient Chinese Divination Text & Philosophy | Britannica, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.britannica.com/topic/Yijing
7. Zhou Hanedanı - Vikipedi, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://tr.wikipedia.org/wiki/Zhou_Hanedan%C4%B1
8. What Is the I Ching? - ChinaFile, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.chinafile.com/library/nyrb-china-archive/what-i-ching
9. RiSALET ÖNCESiNDE ARAP YARIMADASINDAKi DiN.LER VE BiR PEYGAMBER BEKLENTiSi - DergiPark, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2231045
10. Risalet Öncesi Arap Yarımadası 1. ÜNİTE, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://dogm.eba.gov.tr/panel/upload/kitap/pey9/pey9_%C3%9Cnite1.pdf

11. I Ching Wilhelm Translation, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, http://www2.unipr.it/~deyoung/I_Ching_Wilhelm_Translation.html
12. I Ching (Yi Jing, the Book of Changes) in James Legge's translation - The Gold Scales, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, http://oaks.nvg.org/changes-legge.html
13. I Ching: The Book of Change (Shambhala Pocket Library) 9780834841109, 9781611805000 - DOKUMEN.PUB, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://dokumen.pub/i-ching-the-book-of-change-shambhala-pocket-library-9780834841109-9781611805000.html
14. The Message of the Quran : Free Download, Borrow, and Streaming - Internet Archive, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://archive.org/details/TheMessageOfTheQuran
15. The Koran Interpreted: A Translation - A. J. Arberry - Google Books, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://books.google.com/books?id=sKdkrXhrjrcC&printsec=frontcover
16. Şira Yayınları Son Davet Kur'An - Gazi Özdemir - Hepsiburada, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.hepsiburada.com/son-davet-kur-an-gazi-ozdemir-pm-ksira82602
17. "ALLAH İLMİNDEN YANSIMALARLA KUR'AN-I KERİM ÇÖZÜMÜ" İSİMLİ MEAL ÜZERİNE, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.mirathaber.com/allah-ilminden-yansimalarla-kuran-i-kerim-cozumu-isimli-meal-uzerine/
18. Taoism - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Taoism
19. Understanding I Ching or 'Book of Changes' - Vision Times, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.visiontimes.com/2021/11/26/understanding-i-ching-for-wisdom.html
20. Tao Te Ching, English by James Legge, Terebess Asia Online (TAO), erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://terebess.hu/english/tao/legge.html
21. THE I CHING, YIN-YANG, AND THE "FIVE FORCES", erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://religion.uga.edu/sites/default/files/inline-files/YINYANG93.pdf
22. Understanding the Eight I Ching Trigrams - HEY World, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://world.hey.com/jrsg/understanding-the-eight-i-ching-trigrams-a84d1432
23. Hexagram (I Ching) - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Hexagram_(I_Ching)
24. Understanding the I Ching Hexagrams: An Insightful Guide, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://aiching.app/i-ching-hexagrams/
25. Chinese Philosophy of Change (Yijing), erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://plato.stanford.edu/entries/chinese-change/
26. TEVHİD - TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://islamansiklopedisi.org.tr/tevhid
27. Islam Creation Story, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www2.nau.edu/~gaud/bio301/content/iscrst.htm
28. Earth created first then the heavens then the earth was spread out - إسلام ويب, erişim tarihi Temmuz 17, 2025,

https://www.islamweb.net/en/fatwa/285217/earth-created-first-then-the-heavens-then-the-earth-was-spread-out
29. Tafsir Surah Al-Baqarah - 29 - Quran.com, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://quran.com/2:29/tafsirs/en-tafisr-ibn-kathir
30. www2.nau.edu, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www2.nau.edu/~gaud/bio301/content/iscrst.htm#:~:text=The%20Qur'an%20says%20that,Come%20together%2C%20willingly%20or%20unwillingly.
31. 1 - Fâtiha Sûresi - Kur'ân-ı Kerîm Çözümü - Ahmed Hulusi - YouTube, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.youtube.com/watch?v=V3w86mFZohw
32. 2 - Bakara Sûresi (001-075) - Kur'ân-ı Kerîm Çözümü - Ahmed Hulusi - YouTube, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://m.youtube.com/watch?v=AtrwGv9JdwE&pp=ygUSI2t1cmFuxLFpZHJha2V0bWVr
33. The Message Of The Qur'an (Quran) - The Islamic Bulletin, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://islamicbulletin.org/en/ebooks/quran/quran_asad.pdf
34. Muhammad Asad's the Message of the Qur'an - Horizon Research Publishing, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.hrpub.org/download/20161130/SA11-19608188.pdf
35. Tao Te Ching - Lao Tzu - chapter 13 - Wussu, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.wussu.com/laotzu/laotzu13.html
36. Good luck, bad luck, who knows? : r/taoism - Reddit, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.reddit.com/r/taoism/comments/33epf8/good_luck_bad_luck_who_knows/
37. Junzi | Confucianism, Morality & Self-Cultivation | Britannica, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.britannica.com/topic/junzi
38. 15 Ch'ien [I Ching] - Hearing Voices, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.hearingvoices.com/webwork/iching/887888.html
39. Daoist Philosophy, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://iep.utm.edu/daoismdaoist-philosophy/
40. İNSÂN-ı KÂMİL - TDV İslâm Ansiklopedisi, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://islamansiklopedisi.org.tr/insan-i-kamil
41. The Meaning of Hexagram 15 in the I Ching | Selfgazer Blog, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.selfgazer.com/blog/hexagram-15-iching-meaning

---

42. Modesty - Hexagram 15: Consult the I Ching 15, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://aiching.app/iching/hexagram-15/
43. I Ching Hexagram 15 CH'IEN - HEY World, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://world.hey.com/jrsg/i-ching-hexagram-15-ch-ien-2f331ada
44. Pride and Arrogance - New Muslims eLearning Site, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.newmuslims.com/index.php/en/lessons/280/pride-and-arrogance
45. Arrogance and Apartheid vs Humility and Justice - Utrujj, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.utrujj.org/arrogance-and-apartheid-vs-humility-and-justice/
46. 10 Verses From the Holy Quran on Pride and Arrogance - The Muslim Vibe, erişim tarihi Temmuz 17, 2025,

https://themuslimvibe.com/faith-islam/10-verses-from-the-holy-quran-on-pride-and-arrogance
47. The Path of the Servants of The Most Merciful: A Life Guided by Mercy - Herkul.org, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://herkul.org/weekly-sermons/the-path-of-the-servants-of-the-most-merciful/
48. Omar Suleiman's Reflection on Surah Al-Furqaan:63 | QuranReflect, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://quranreflect.com/posts/17247
49. Ayah al-Furqan (The Criterion, The Standard) 25:63 - IslamAwakened, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.islamawakened.com/quran/25/63/
50. And the servants of the Most Merciful are those who walk upon | surah Furqan aya 63 - القرآن الكريم, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://surahquran.com/english-aya-63-sora-25.html
51. Abdul Nasir Jangda's Reflection on Surah Al-Furqaan:63 | QuranReflect, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://quranreflect.com/posts/11666
52. Base Structure of the I Ching - Medium, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://medium.com/on-i-ching-and-philosophy/base-structure-of-the-i-ching-70c260c8e16e
53. I Ching/The Moving Line - Wikibooks, open books for an open world, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikibooks.org/wiki/I_Ching/The_Moving_Line
54. Verse 27 | Tao Te Ching | Wisdom is Effortless Mutuality - Mike Vitale, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://mikevitalemusic.com/inside-my-head/2024/2/19/verse-27-tao-te-ching-wisdom-is-effortless-mutuality
55. Chapter 5: Imamate in the Qur'anic Verse of Sadiqin - Al-Islam.org, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://al-islam.org/imamate-and-infallibility-imams-quran-ridha-kardan/chapter-5-imamate-quranic-verse-sadiqin
56. Meaning of Truthful(Sadiq) and their Truth(Sidq) | Seeking The Divine Countenance, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://seekingthedivinecountenance.wordpress.com/2014/06/25/meaning-of-truthfulsadiq-and-truthsidq/
57. Sidq (Truthfulness) - The Fountain Magazine, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://fountainmagazine.com/2011/issue-79-january-february-2011/sidq-truthfulness
58. SIDQ - TRUTHFULNESS | Rumi Mosque, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, http://www.rumimosque.org.uk/wp-content/uploads/2021/06/27.-Truthfulness-Sidq.pdf
59. Quranic Reflection No 679. Āyat 5: 119 - Truthfulness in all circumstances, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://academyofislam.com/quranic-reflection-no-679-ayat-5-119-truthfulness-in-all-circumstances/
60. I Ching, the Book of Changes - Yi Jing I. 49. - Wengu Tartarie, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, http://wengu.tartarie.com/wg/wengu.php?no=49&l=Yijing
61. I Ching, the Book of Changes - Yi Jing I. 29. - Wengu Tartarie, erişim tarihi Temmuz

17, 2025, http://wengu.tartarie.com/wg/wengu.php?l=Yijing&no=29
62. KUR'AN'IN KADER KONUSUNA BAKIŞI, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://archive.org/download/Kuran-Kerimzerine-Meal-TefsirTecvidVbKitaplar/Davut-Kusku-Kuranin-Kader-Konusuna-Bakisi.pdf
63. If Allah guides those He wants and leads astray others as well, do we really have free will? Why would we go to hell if He's leading us astray from Islam? - Reddit, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.reddit.com/r/islam/comments/14w68ut/if_allah_guides_those_he_wants_and_leads_astray/
64. Why does Allah lead humans astray? Surah 35:8 - Islam Stack Exchange, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://islam.stackexchange.com/questions/76765/why-does-allah-lead-humans-astray-surah-358
65. Ghaflah - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Ghaflah
66. If those who have gone astray will not harm the guided (Qur'an 5:105), why were many Prophets harmed?, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://islam.stackexchange.com/questions/40389/if-those-who-have-gone-astray-will-not-harm-the-guided-quran-5105-why-were
67. Has the I Ching ever simply just used as a guide book or text in philosophy without use of divination? Like have people read it cover to cover because of its contents alone? : r/taoism - Reddit, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.reddit.com/r/taoism/comments/1gwapsa/has_the_i_ching_ever_simply_just_used_as_a_guide/
68. Understanding the I Ching: The Ancient Chinese Book of Changes | Selfgazer Blog, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.selfgazer.com/blog/what-is-the-iching
69. how to use the i ching – an introduction - Wu Wei Wisdom, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://wuweiwisdom.com/how-to-use-the-i-ching/
70. Taosim and the I Ching : r/taoism - Reddit, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.reddit.com/r/taoism/comments/12yuw2a/taosim_and_the_i_ching/
71. Sirat al-Mustaqim - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Sirat_al-Mustaqim
72. WHAT IS THE SIRAT-AL-MUSTAQEEM? - Ahlul Bait Foundation of South Africa, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://afosa.org/what-is-the-sirat-al-mustaqeem/
73. Tafsir Ibn Kathir of Qur'an - Surah Fatiha - Verse 6,7 - Wattpad, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.wattpad.com/198960013-tafsir-ibn-kathir-of-qur%27an-surah-fatiha-verse-6-7
74. Tafsir Surah Al-Fatihah - 6 - Quran.com, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://quran.com/al-fatihah/6/tafsirs
75. Introduction: The Sirātul-Mustaqeem and the Path of the Salaf: Imām Ahmad bin Hanbal's Usūl As-Sunnah (The Foundations of the Sunnah) with the explanation of Shaikh An-Najmi., erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://abukhadeejah.com/ahmad-b-hanbal-usool-as-sunnah-straight-path-sirat

-mustaqeem-intro/
76. use of the I Ching, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.sfu.ca/~truax/iching.html
77. I-Ching - Gwern.net, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://gwern.net/doc/rotten.com/library/occult/i-ching/index.html
78. I Ching – House of Water | Lili White Presents, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://liliwhite.com/i-ching-house-of-water/
79. The Constructive Cycle: How the Five Elements Illuminate the I Ching's Wisdom - Medium, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://medium.com/@rdonovan2005/the-constructive-cycle-how-the-five-elements-illuminate-the-i-chings-wisdom-61917a51477f
80. I Ching The Individual Meanings of Each Hexagram | PDF | Humility - Scribd, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.scribd.com/document/652138253/I-Ching-the-individual-meanings-of-each-Hexagram
81. Islamic culture is resplendent with symbols - Army University Press, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080630_art017.pdf
82. Parables of Water and Fire - Al Bidaayah, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.albidaayah.com/2018/02/04/parables-of-water-and-fire/
83. What was the Imaginations of The Four Elements in the Islamic religious and sectarian perspectives? (Context in Comment) : r/IslamicHistoryMeme - Reddit, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.reddit.com/r/IslamicHistoryMeme/comments/1dfslhb/what_was_the_imaginations_of_the_four_elements_in/
84. Hexagram 36: Consult the I Ching 36 - Darkening of the Light, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://aiching.app/iching/hexagram-36/
85. The Meaning of Hexagram 36 in the I Ching | Selfgazer Blog, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.selfgazer.com/blog/hexagram-36-iching-meaning
86. iChing 36: Darkening of the Light - Divination Foundation, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://divination.com/iching/lookup/36-2/
87. Light upon light | Embodied Faith, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://archive.blogs.harvard.edu/aabdeljelil/light-upon-light/
88. Tafsir Surah Al-An'am - 63 - Quran.com, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://quran.com/6:63/tafsirs/en-tafsir-maarif-ul-quran
89. I Ching - the Metaphysics of Flux. - The Philosophy Forum, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://thephilosophyforum.com/discussion/5119/i-ching-the-metaphysics-of-flux
90. Eschatology - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Eschatology
91. End Times Prophecies — Prophets, Cults, Key Events - Culture Frontier, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://www.culturefrontier.com/end-times-prophecies/
92. idaraalfurqan.com, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://idaraalfurqan.com/signs-of-the-day-of-judgment-qiyamah/#:~:text=The%

20Day%20of%20Judgment%2C%20or,guidance%20and%20warnings%20for%20believers.
93. Learn about Day of Judgement - Islamic Association of Raleigh, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://raleighmasjid.org/learn-about-day-of-judgement/
94. Judgement Day in Islam - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Judgement_Day_in_Islam
95. Islamic eschatology - Wikipedia, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Islamic_eschatology
96. Signs of the Day of Judgment (Qiyamah) - Idara Alfurqan, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://idaraalfurqan.com/signs-of-the-day-of-judgment-qiyamah/
97. Islamic eschatology | Islamic World Class Notes | Fiveable, erişim tarihi Temmuz 17, 2025, https://library.fiveable.me/the-islamic-world/unit-3/islamic-eschatology/study-guide/Bl2RmPw9P1p0Vxdx